

13. Шевчук М.І. Функції суду в сучасному кримінальному провадженні України / М.І. Шевчук // Вісник Львівського університету. – 2014. – № 59. – С. 370–378.
14. Грошевий Ю.М. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю.М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3 (33/34). – С. 686–698.
15. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>
16. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стовба / (Відп. ред. В.С. Бігун). – К., 2009. – 316 с.
17. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії / Б.В. Малишев. – К. : Праксіс, 2008. – 344 с.
18. Лазарева В.А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу : монография / В.А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
19. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
20. Джавадов Х.А. Некоторые вопросы определения содержания понятия «правосудие» в контексте характеристики судебной деятельности / Х.А. Джавадов // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 178–182.
21. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І.В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.
22. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захисту досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О.Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.

УДК 343.98

ТОМИН С.В.

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розкриваються основні підходи до розуміння поняття та класифікації науково-технічних пристроїв, тактичних прийомів та методичних рекомендацій профілактичного характеру, які розробляються криміналістичною наукою. Автор вказує на необхідність використання криміналістичних засобів попередження правопорушень не лише у кримінальній процесуальній діяльності, а й за її межами. У висновках вказуються основні цілі використання таких засобів.

Ключові слова: *попередження, профілактика, припинення правопорушень, криміналістичні засоби, науково-технічні пристрої, тактичні прийоми, методичні рекомендації.*

В статье раскрываются основные подходы к пониманию понятия и классификации научно-технических устройств, тактических приемов и методических рекомендаций профилактического характера, разрабатываемых криминалистической наукой. Автор отмечает необходимость использования криминалистических средств предупреждения правонарушений не только в уголовной процессуальной деятельности, но и за ее пределами. В выводах указываются основные цели использования таких средств.

Ключевые слова: *предупреждение, профилактика, пресечение правонарушений, криминалистические средства, научно-технические устройства, тактические приемы, методические рекомендации.*

© ТОМИН С.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики (Івано-Франківський юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія»)

There are described basic approaches to understanding the concept and classification of scientific and technical equipment, tactics and guidelines of preventive character, developed by criminalistic science in the article. The author notes the need to use criminalistics resources of preventing crime not only criminal procedural activities, but also abroad. The findings indicated the main purpose of using such resources.

Key words: *prevention, suppression of offenses, criminalistics resources, technological devices, tactics, guidelines.*

Вступ. Одним зі складників криміналістичного вчення про попередження кримінальних правопорушень, як і будь-якого іншого окремого вчення, є його предмет. Від правильного його визначення значною мірою залежить виконання функцій профілактики злочинів.

Засоби криміналістичної профілактики є одним із елементів предмета відповідного окремого вчення. На дослідження їх поняття, класифікації та призначення були спрямовані наукові праці вчених-криміналістів із моменту зародження ідеї про криміналістичну профілактику злочинів як наукового напрямку. Дискусії щодо цього питання тривають і сьогодні.

У криміналістичній літературі проблеми дослідження засобів криміналістичної профілактики присвятили свої праці Т.В. Авер'янова, Г.Г. Александров, Р.С. Белкін, В.Ф. Зудін, В.П. Колмаков, Ю.Г. Корухов, М.Ш. Махтаєв, І.Я. Фрідман та ін.

Водночас, як вбачається з аналізу наукових робіт авторів, у їхніх поглядах відсутня єдність щодо досліджуваної проблематики. Одні з них підтримують думку про необхідність розширення поняття засобів криміналістичної профілактики шляхом віднесення до них усіх можливих методів попередження злочинів [1, с. 7], у тому числі виховання громадян у дусі нетерпимості до злочинів та аморальних проступків, виконання вимог невідворотності покарання та ін. [2, с. 104–109].

Інші до криміналістичних засобів попередження злочинів відносять лише засоби технічного характеру [3, с. 32], спеціальні профілактичні заходи та засоби захисту, які перешкоджали вчиненню злочину [4, с. 54] або ускладнювали його вчинення [5, с. 9].

З розвитком криміналістики та профілактики злочинів як її окремого вчення стало зрозумілим, що поряд зі спеціальними криміналістичними засобами з метою попередження розробляються та використовуються також інші прийоми та методи [6, с. 35, 80–85].

У зв'язку із цим сьогодні виникла необхідність розкрити сучасні напрями розробки засобів криміналістичної профілактики.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження засобів попередження кримінальних правопорушень у структурі предмета криміналістичної профілактики як окремої наукової теорії.

Результати дослідження. З позицій сучасного розуміння предмета криміналістики та її окремих теорій вперше у вітчизняній науці найбільш вдале визначення засобів криміналістичної профілактики злочинів запропонував В.П. Колмаков. Він вважав, що до предмета криміналістичної профілактики належать розроблені криміналістикою науково-технічні та оперативно-технічні прийоми та засоби, спрямовані на виявлення, дослідження та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, а також на попередження та припинення злочинів, які розпочалися [7, с. 100–107].

Водночас вважаємо за доцільне зазначити, що засоби та методи, які входять до предмета криміналістики, розроблені не тільки нею самою, але й запозичені з інших наук та пристосовані криміналістикою для досягнення завдань розкриття та розслідування злочинів. Ці засоби також доцільно віднести до криміналістичних.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу визначення предмета криміналістичної профілактики, запропоноване І.Я. Фрідманом. На його думку, до нього входить сукупність заснованих на даних криміналістики та судової експертизи наукових прийомів та засобів, які розробляються, удосконалюються у кожному з розділів криміналістики (за необхідності – з представниками інших галузей науки і техніки) та використовуються криміналістами [8, с. 18].

Ці засоби автор поділяв на 1) спеціальні (криміналістичні); 2) запозичені з інших галузей науки і техніки та пристосовані для завдань криміналістики; 3) універсальні або загальнотехнічні (використовуються для різних, у тому числі криміналістичних завдань, без переробки чи пристосування [8, с. 16].

На відміну від Г.Г. Зуйкова, який у дослідженні криміналістичних засобів попередження злочинів обмежувався лише технічними [9, с. 114], І.Я. Фрідман вважав, що профілактичне значення мають також інші прийоми, розроблені в закладах, де проводяться судові експертизи та застосовуються спеціальні знання не тільки у галузі криміналістики. Після розробки відповідних рекомендацій вони, незважаючи на їхній спеціальний характер, стають криміналістичними. Ці рекомендації, а не тільки ті, що ґрунтуються безпосередньо на досягненнях криміналістики, також входять до предмета криміналістичної профілактики [8, с. 17].

Таким чином, вирішення завдань із попередження злочинів, як вбачається з вищенаведеного, однаковою мірою покладається на всі розділи криміналістики – техніку, тактику та методику. У зв'яз-

ку з цим у системі криміналістики доцільно виділяти відповідно такі групи засобів профілактики, як техніко-криміналістичні засоби, тактичні прийоми та методичні рекомендації щодо попередження кримінальних правопорушень.

Про роль кожної з цих груп криміналістичних засобів у профілактиці правопорушень неодноразово зазначалось у криміналістичній літературі під час визначення їхнього поняття [10, с. 73; 11, с. 3–11].

Розкриваючи роль техніко-криміналістичних засобів у попередженні злочинів, учені-криміналісти вказують на застосування їх із метою 1) створення умов, які ускладнюють вчинення злочину [10, с. 73]; захисту об'єктів від злочинних посягань [12, с. 6]; виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів, а також попередження конкретних злочинів шляхом виявлення осіб, які готуються до їх вчинення [13, с. 115–129]; контролю за поведінкою осіб з боку правоохоронних органів, виявлення злочину на ранніх етапах злочинної діяльності [14, с. 42].

Характеризуючи роль тактичних прийомів у попередженні злочинів, їх поділяють на загальні та окремі. Загальні тактичні рекомендації сприяють раціональній організації розслідування злочину загалом, а окремі спрямовані на ефективне провадження окремих слідчих дій [15, с. 251].

Такий поділ не означає, що досягнення завдань розкриття, розслідування кримінальних правопорушень (як і сама їх профілактика) здійснюється винятково на підставі слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Важливу роль у досягненні завдань кримінального судочинства відіграють оперативно-розшукові, адміністративні заходи, криміналістичні обліки та ін. Тактичні рекомендації щодо їх використання дають змогу ефективно вирішувати завдання розкриття, розслідування та попередження злочинів. Незважаючи на те, що такі заходи часто використовуються за межами кримінально-процесуальної діяльності відповідних суб'єктів (у тому числі до відкриття кримінального провадження), вони можуть використовуватися з метою прийняття кримінально-процесуальних рішень щодо відкриття кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, затримання особи тощо.

Для вирішення питання про те, чи повинна саме криміналістика розробляти такі тактичні прийоми, необхідно визначити завдання криміналістики.

Загальновизнаним є твердження про те, що криміналістика виокремилась із кримінального процесу. Водночас, визначаючи завдання криміналістики, не можна обмежуватись завданнями, які вказані у Кримінально-процесуальному кодексі.

На нашу думку, завдання криміналістики за своїм обсягом є значно ширшими за обсягом, ніж ті, які вирішуються кримінальним судочинством.

Це стосується також і профілактики кримінальних правопорушень. Яскравим прикладом цього є діяльність правоохоронних органів до відкриття кримінального провадження.

Так, отримавши повідомлення про злочин, який готується, оперативні працівники вживають заходів для встановлення обставин, які вказують на ознаки кримінального правопорушення, а також для припинення злочину, який вже розпочався, та запобігання тому, який готується.

На практиці тактичні прийоми (засоби) профілактики кримінальних правопорушень відповідно до чинного законодавства України часто використовуються у ситуації, яка не пов'язана з подією вчинення кримінального правопорушення. Яскравим прикладом є огляд місця дорожньо-транспортної події. Працівники патрульної служби, оглядаючи місце ДТП та фіксуючи її результати у протоколі та за допомогою фото– та відеофіксації, не мають достатньої інформації про те, як будуть кваліфіковані дії порушника правил дорожнього руху: як адміністративне чи кримінальне правопорушення. Однак незалежно від цього вони зобов'язані провести огляд із дотриманням тактичних прийомів. Від дотримання вимог невідкладності, повноти, об'єктивності огляду залежить не тільки ефективність доказування у майбутньому кримінальному провадженні, яке може бути відкрите за цим фактом, але й своєчасне викриття винного, припинення його подальшої протиправної діяльності та запобігання вчиненню інших правопорушень.

Незважаючи на те, що така діяльність знаходиться за межами кримінально-процесуальної та здійснюється суб'єктами, які не є учасниками кримінального провадження, у процесі її здійснення використовуються криміналістичні засоби, в тому числі засоби криміналістичної тактики.

Важливе профілактичне значення мають також тактичні комбінації, які передбачають слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи. До таких комбінацій належить, наприклад, операція із затримання особи у момент отримання неправомірної вигоди, якій передусє візуальне спостереження за її діями, зняття інформації з каналів зв'язку, фото– та відеозйомка тощо. Ці дії можуть закінчитись затриманням злочинця та проведенням обшуку за місцем роботи та проживання. Комплекс таких дій є сукупністю тактичних прийомів, які застосовуються однаковою мірою з метою як розкриття та розслідування злочину, так і припинення подальшої злочинної діяльності.

Найбільш невизначеним засобом попередження кримінальних правопорушень залишаються засоби, розроблені криміналістичною методикою.

Якщо засоби профілактики кримінальних правопорушень, які розробляються криміналістичною технікою та тактикою, отримали назву технічних пристроїв та тактичних прийомів, то до сьогодні-

ні все ще залишається невизначеною назва засобів профілактики, які розробляються криміналістичною методикою як частиною криміналістики.

О.В. Косов пропонує називати засоби попередження кримінальних правопорушень, які розробляються криміналістичною методикою, криміналістичними методами. Під ними автор розуміє сукупність (або систему) слідчих дій, а також певних тактичних прийомів та техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час їх проведення, що ґрунтуються на пізнанні закономірностей дій злочинця з підготовки, вчинення та приховання злочинів [16, с. 13–14].

Із такою позицією важко погодитися. Незважаючи на спільний корінь слів «метод» та «методика», ці терміни мають різний зміст.

Практична діяльність із попередження злочинів здійснюється різними методами. Класифікують їх за різними критеріями. Загально визнаним у криміналістиці є поділ методів на три групи – матеріалістичний загальний метод пізнання, загальнонауковий та спеціальні методи [17, с. 238]. Усі ці групи застосовуються у кожному розділі криміналістики.

У зв'язку з цим криміналістичні методи попередження злочинів застосовуються кожним із розділів криміналістики, тому не можуть вивчатись лише криміналістичною методикою.

Для з'ясування питання про те, які засоби профілактики кримінальних правопорушень розробляються криміналістичною методикою, доцільно визначити поняття методики загалом та криміналістичної методики зокрема, її систему та завдання.

Як зазначає І.А. Возгрін, під методикою необхідно розуміти сукупність методів, прийомів і способів, рекомендованих для здійснення певної практичної діяльності [18, с. 50].

У криміналістиці термін «методика» використовується для назви відповідного розділу та для позначення науково обґрунтованих рекомендацій з організації розкриття, розслідування та попередження злочинів [18, с. 51].

Саме І.О. Возгрін, на нашу думку, пропонує найбільш повне визначення криміналістичної методики як одного з розділів криміналістики, що вивчає закономірності організації та здійснення розкриття, розслідування та запобігання злочинам із метою вироблення відповідно до законодавства науково обґрунтованих рекомендацій з найбільш ефективного судового дослідження окремих видів злочинів.

Досліджуючи систему криміналістичної методики, О.М. Васильєв зазначає, що вона утворилась як сукупність рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів [19, с. 70].

Для визначення засобів криміналістичної методики важливе значення має також встановлення її завдань як окремого розділу криміналістики. Найбільший інтерес у контексті нашого дослідження викликають спеціальні завдання, важливе місце серед яких займає розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації та здійснення розкриття, розслідування і запобігання окремим видам злочинів [18, с. 81].

З огляду на зазначене вважаємо, що одним із засобів, які розробляються в межах криміналістичної методики та використовуються у практичній діяльності з попередження (запобігання) злочинів, є методична рекомендація (методична криміналістична наукова рекомендація).

Висновки. Такими чином, криміналістичні засоби попередження кримінальних правопорушень – сукупність науково-технічних пристроїв, тактичних прийомів та методичних рекомендацій, які використовуються для 1) виявлення, дослідження та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів; 2) попередження та припинення злочинів, які розпочались; 3) захисту об'єктів від злочинного посягання; 4) ускладнення вчинення злочину; 5) сприяння правоохоронним органам у встановленні особи злочинця та обставин вчинення злочину.

Особливістю тактичних прийомів профілактичного характеру є те, що вони не обмежені сферою кримінального судочинства, можуть використовуватись до відкриття кримінального провадження, в тому числі органами адміністративної юрисдикції у ситуації, яка не пов'язана з подією кримінального правопорушення.

Засобом криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень, яка розробляється криміналістичною методикою та використовується з метою попередження злочинів, є окрема криміналістична методична рекомендація, яка являє собою сукупність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та/або оперативно-розшукових заходів, а також певних тактичних прийомів та техніко-криміналістичних засобів, які використовуються під час їх проведення та ґрунтуються на пізнанні закономірностей дій злочинця з підготовки, вчинення та приховання злочинів.

Список використаних джерел:

1. Александров Г.Н. Совершенствование методов расследования в центре внимания советской криминалистики / Г.Н. Александров // Соц. Законность. – 1948. – № 2. – С. 7–8.
2. Зудин В.Ф. Криминалистическая профилактика преступлений (концепция, принципы, средства реализации): учеб. пособие / В.Ф. Зудин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1995. – 128 с.
3. Митричев С.П. Предупреждение преступлений и задача судебной экспертизы / С.П. Митричев // Соц. законность. – 1961. – № 12. – С. 30–39.

4. Терзиев Н.В. Лекции по криминалистике. / Под ред. С.П. Митричева. – М. : Мин–во высш. образ. СССР. Всесоюз. юрид. заочн. ин–т, 1951. – 162 с.
5. Криминалистика: Учебник. В 2 ч. / Под ред. А.И. Винберга, С.П. Митричева. – М. : Госюриздат, 1950. – Ч. 1. – 304 с.
6. Васильев А.Н. Предупреждение преступлений / А.Н. Васильев. – М. : Издательство МГУ, 1963. – 619 с.
7. Колмаков В.П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В.П. Колмаков // Советское государство и право. – 1961. – № 12. – С. 100–107.
8. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов / И.Я. Фридман. – К. : Изд–во КНИИСЭ, 1968. – 88 с.
9. Зуйков Г.Г. Выявление причин преступности и предупреждение преступлений / Г.Г. Зуйков, П.Ф. Гришанин. – М. : НИиРИО МВШ МООП СССР, 1967. – 179 с.
10. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики: Одобрено советом высшей школы МВД СССР / Р.С. Белкин. – М.: НИ и РИО, 1970. – 130 с.
11. Зуйков Г.Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствовавших совершению преступлений, и принятие мер к их устранению: [пособие] / Г.Г. Зуйков. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. – 67 с.
12. Селиванов Н.А. Научно–технические средства расследования преступлений: автореф. дисс. д–ра. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Н.А. Селиванов. – М., 1965. – 34 с.
13. Грамович Г.И. Основы криминалистической техники: (Процессуальные и криминалистические аспекты) / Г.И. Грамович. – Минск: Вышэйшая школа, 1981. – 208 с.
14. Косов А.В. Предупреждение преступлений с помощью технико–криминалистических средств. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Косов. – Владимир, 2003. – 202 с.
15. Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544 с.
16. Косов А.В. Криминалистические средства профилактики преступлений: Учеб. пособие / Под ред. С.В. Бажанова. – Владимир: ВЮИ Минюста России, 2003. – 32 с.
17. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3 т. / Р.С. Белкин – М.: Акад. МВД СССР, 1977. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – 408 с.
18. Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Часть I. / И.А. Возгрин. – СПб.: Санкт–Петербургский юридический институт МВД России, 1992. – 100 с.
19. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Васильев. – М. : Издательство Московского университета, 1978. – 72 с.

УДК 343.341.1

ФЕДОСОВА О.В., МИХАЙЛОВА Ю.О.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Статтю присвячено проблемам сучасного стану правового регулювання боротьби з організованою злочинністю. Проаналізовано наукові підходи до сутності організованої злочинності. З'ясовано причини, що сприяють зростанню рівня організованої злочинності в сучасних умовах. Запропоновано перспективні напрями державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Ключові слова: організована злочинність, криміногенна ситуація, державна політика, Концепція, протидія злочинності, безпека.

© ФЕДОСОВА О.В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

© МИХАЙЛОВА Ю.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)